

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫ
ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Арашан гуманитардык
институтунун
ИЛИМИЙ ЖУРНАЛЫ

Araşan Sosyal Bilimler
Enstitüsü
İLMÎ DERGİSİ

11-12

БИШКЕК / BİŞKEK - 2011

DÂRÜLFÜNÛN İLAHİYAT FAKÜLTESİ'NDE İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ VE YUSUF ZİYA YÖRÜKÂN'IN ALANA KATKILARI*

Dr. Adem ARIKAN**

Özet

Makalede, öncelikle Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde İslam Mezhepleri Tarihi dersinin ders olarak okutulması, dersin içeriği ve süresi ele alınmıştır. Bu bağlamda Muallim Yusuf Ziya Yörükân Bey'in okuttuğu "Hal-i Hazırda İslam Mezhepleri" dersinin içeriği ve diğer İslam mezhepleriyle ilgili dersler söz konusu edilmiştir. İkinci olarak Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda, Yörükân'ın yazdığı makalelerle diğer hocalar tarafından İslam Mezhepleri Tarihinin konuları kapsamına girebilecek makaleler söz konusu edilmiştir. Ayrıca Yusuf Ziya Yörükân'ın eğitimi, görevleri ve eserleri tanıtılmıştır. Üçüncü olarak Yusuf Ziya Yörükân'ın klasik mezhepler tarihi eserleriyle ilgili değerlendirmeleri ortaya konulmuştur. Bu bağlamda ona göre mezheplerin menşelerinde, çoğunlukla, siyasi bir ihtiras görüldüğü gibi, onları idâme ve sağlamlaştırmak için yazılan eserlerde de aynı gayeyi görmek kabildir. Müellifin İslam mezheplerini tetkikte benimsediği metot söz konusu edilmiştir. Bu bağlamda Yörükân'ın Avrupa devletlerinin, İslam milletleri üzerinde siyasî ve iktisadî emelleriyle, muhtelif İslam mezhepleri üzerinde tetkikler icra ettikleri ve eserler yazdıkları vurgulanmıştır. Son olarak, Yörükân'ın birtakım tespitleri üzerinde durulmuştur. Buna göre artık bu ilim ve medeniyet devrinde Müslümanların mezhepleri kaldırmaları, tefrikalara kurban olmamaları lazımdır. Bunun yolu da Kur'ân-ı Kerim ayetlerindeki akidelerle yetinmek, mezhep güdücülerin fikirlerini bırakmaktır. Kur'ân, Müslümanların ittifakla kabul ettikleri şüphesiz bir kitaptır. Kur'ân'daki esaslara iman farz olduğuna göre, bu suretle Müslümanların birleşmesi hem mümkün hem de gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Ziya Yörükân, Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi, Hâl-i Hazırda İslam Mezhepleri, İstanbul Üniversitesi.

Abstract

First Darülfünun Faculty of Theology, as a subject taught in the Islamic sects, the content and duration are discussed. In this context, Yusuf Ziya's teachings or lectures "Contemporary Islamic Sects" the course content and other Islamic sects have been in question. Second, the Faculty of Theology Darülfünun magazine articles written by Yusuf Ziya investigated. In addition, other teachers can be covered by the articles on topics in the History of Islamic sects

* Bu makale, 18-19 Kasım 2009 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen ulusal Darülfünûn İlahiyat Sempozyumunda verilen tebliğin, geliştirilmiş şeklidir.

** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı.

have been in question. However, Yusuf Ziya Yörükân's training, tasks and works are introduced. Third, in Yusuf Ziya Yörükân's view of classic works on sects were discussed. In this context, origin denominations according to him, mostly, political ambition, as seen in works written for them to sustain and consolidate the same purpose will be possible to see. In addition, the authors of Islamic sects' research methods were adopted. In this context, the European states on the nations of Islam, political and economic purposes, they have conducted research on various Islamic sects and written works are emphasized. Finally, some Yörükân's findings were carefully drawn. According to this now, during the reign of science and civilization, the Muslim sects do not fall separation removal is necessary. In this way, settle with faiths of Quran verses and to leave the sect's supporters' ideas. Because of the Qur'an, Muslims unanimously agree to a complete book. Believe in the Holy Quran is obligatory according to the principles, thus both possible and necessary unification of the Muslims.

Kew Words: Yusuf Ziya Yörükân, Theology of Dârülfünûn Faculty, History of Islamic Sects, Contemporary Islamic Sects, Istanbul University.

Аннотация

В статье, в первую очередь рассматриваются способы преподавания предмета, история Исламских течений на Дарульфунском теологическом факультете. В этой связи, за основу был взят научный материал курса «Современные Исламские течения», преподаваемый Юсуф Зия Йорканом. Во-вторых, были изучены научные статьи, Юсуф Зия Йоркана и других преподавателей Дарульфунского теологического факультета, по данной области. В-третьих, была раскрыта оценка данная Юсуф Зия Йорканом, классическим источникам по истории течений. Наконец, были затронуты некоторые наблюдения Йоркана на эту тему. Безусловно, мусульмане не должны делиться на течения. Священный Коран, единственная книга, единодушно принимаемая всеми мусульманами. Так как, истина, написанная в Коране, является обязательной, то объединение мусульман возможна и необходима.

Ключевые Слова: Юсуф Зия Йоркан, Дарульфунский теологический факультет, истории исламский течений, современные исламских течения, Стамбульский Университет.

Giriş

Bu makalede öncelikle Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde İslam Mezhepleri Tarihi dersinin okutulması, dersin içeriği ve süresi araştırılacaktır. Bu bağlamda Muallim Yusuf Ziya Yörükân Bey'in Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde okuttuğu "Hâl-i Hâzırda İslam Mezhepleri" dersinin içeriği verilecek ve söz konusu ettiği diğer İslam mezhepleri tanıtılacaktır.

Araştırmada ikinci olarak, Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda, Yörükân'ın yazdığı makaleler tespit edilecektir. Ayrıca diğer hocalar tarafından yazılan ve İslam Mezhepleri Tarihinin konuları kapsamına girebilecek makaleler de söz konusu edilecektir. Bu arada Yusuf Ziya Yörükân'ın eğitimi, görevleri ve bilim dünyasına kazandırdığı eserler, özellikle de mezhepler tarihi ile ilgili olanlar tanıtılacaktır.

Üçüncü olarak Yusuf Ziya Yörükân'ın klasik mezhepler tarihi eserlerini değerlendirme metotları ve özgün görüşleri ortaya konulacaktır. Bu bağlamda ona göre İslam tarihinde ortaya çıkan mezheplerin menşeleri, onların siyasi ihtirasları, söz konusu siyasi görüşlerini idâme ve sağlaştırmak için yazılan eserler onun görüşleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Ayrıca

müellifin İslam mezheplerini tetkikinde benimsediği metot söz konusu edilecektir. Bu bağlamda Yörükân'ın Avrupa devletlerinin, İslam milletleri üzerinde siyasî ve iktisadî emelleriyle, muhtelif İslam mezhepleri üzerinde tetkikler icra ettikleri ve eserler yazdıkları vurgulanacaktır.

Sonuç olarak, Yörükân'ın İslam mezhepleri ve Müslümanlar için ortaya koyduğu birtakım tespitler üzerinde durulacaktır. Onun artık bu ilim ve medeniyet devrinde Müslümanların mezhepçilik yapmamaları ve tefrikalara kurban olmamaları konusundaki görüşleri açıklanacaktır. Bunun için ileri sürdüğü çözüm yolu açıklanarak Kur'an'ın ortaya koyduğu akide etrafında toplanmanın gerekliliği vurgulanacaktır. Nihayet ona göre bu suretle Müslümanların birleşmesi hem mümkün hem de kaçınılmaz olduğu konusu üzerinde durulacaktır.

I- Dârülfünûn İlahiyat Fakültesinde İslam Mezhepleri Tarihi

İslam Mezhepleri Tarihi dersinin Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde ders olarak okutulması, diğer Temel İslam Bilimleri derslerine göre, daha geç tarihlerde başlamıştır. İçeriği mezhepler tarihi olan bazı dersler, Dârülfünûn dışında, medreselerin çeşitli kademelerinde, daha erken tarihlerde okutuluyordu.

1910 yılında hazırlanan *Medâris-i İlmiyye Nizannamesi*'nde yer verilen programda, derslerde okutulacak kitaplar sayılırken, Âlî Kısım'da, Kelâm'dan okutulacak kitaplar arasında *el-Milel ve'n-Nihal*¹ de sayılmaktadır.² 1329/1913'de imam ve hatip yetiştirmek için Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutabâ açılmıştır. Bu kurum Medresetü'l-Vâizîn ile birleştirilerek Medresetü'l-İrşâd adı altında Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'ye bağlanmıştır. Vâizlik Şubesi'ndeki derslerden biri "Mezâhib-i İslâmiyye ve Turuk-ı Aliyye" ismini taşımaktadır. Dersin muallimliğini Şeyhulislâm Haydarîzâde İbrahim Efendi yapmaktadır.³ Onun *Mezahib ve Turuk-ı İslamiye Tarihi* isimli bir eseri de vardır.⁴ Medresetü'l-Mütehassısın için 1915 yılında hazırlanan ders programında, Kelam-Tasavvuf-Felsefe Şubesi'nde "Tarih-i Edyân ve Mezâhib" dersi de yer almaktadır.⁵ Dersin hocası Mahmud Esad Seydişehirî'dir.⁶

Dârülfünûn 1900 yılında tekrar açıldığında bünyesinde yer verilen akademik birimler arasında Ulûm-ı Âliye-i Dîniyye Şubesi de bulunmaktaydı.⁷ 1319 (1902) yılına ait *Maârif Salnâmesi*'nde Şube'nin dersleri arasında "Tarih-i Din-i İslam" dersi de sayılmaktadır. Bu derste, ileri gelen mezhep imamaları ve âlimlerinin eserleri ve hayatları hakkında da bilgi verilmektedir.⁸ "Tarih-i Din-i İslam" dersini Tevfik Efendi vermektedir.⁹

¹ Kitap ve yazarı hakkında bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Yusuf Ziya Yörükân, *Ebu'l-Feth Şehristânî: Milel ve Nihal Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Mezheplerin Tedkikinde Usûl*, Ankara; Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

² Zeki Salih Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Ankara, 2002, s. 136, 140. [Medâris-i İlmiyye Nizannamesi, Düstür II]

³ Osman Aydın, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, Ankara, 2008, s. 212.

⁴ Haydarîzâde İbrahim Efendi, *Mezahib ve Turuk-ı İslâmiyye Tarihi*, Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1335 (*İslam Mezhepleri ve Tarikatları Tarihi*, sđl. Rekin Ertem, İstanbul, 1981).

⁵ Zengin, *II. Meşrutiyette Medreseler*, s. 123.

⁶ Seydişehirî hakkında detaylı bilgi ve Mezhepler Tarihi ile ilgili bazı görüşleri için bkz. Aydın, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, s. 227 vd.

⁷ Zeki Salih Zengin, *Medreseden Dârülfünûna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, Adana, 2009, s. 38, 41. [Dârülfünûn-ı Şahane Nizannâmesi, 16 Rabiülahir 1318 (30 Temmuz 1316 / 12 Ağustos 1900), Düstür, VII, Birinci Tertib, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1941, s. 659-664].

⁸ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 45 [atıf: Salnâme-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye, 4. sene, sene 1319, s. 65]

⁹ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 47.

21 Nisan 1340 (1924) tarihli *İstanbul Darülfünûnu Talimatnâmesi*'nin 8. maddesinde İlahiyat Fakültesinde okutulacak dersler sayılmıştır. Bunlar arasında Mezhepler Tarihi yer almamaktadır. 27 Eylül 1341 (1925) tarih ve 2596 sayılı kararname ile okutulacak derslerden bazıları çıkarılmış ve bazı yeni dersler konmuştur. Bu yeni dersler arasında "Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri", "Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası" dersleri de vardır. 1925-1926 eğitim yılı ders programında, bu iki dersin aynı saatte, birlikte yer aldığı görülmektedir.¹⁰ Ancak bu ders döneminde, bu ders(ler)in kim(ler) tarafından verildiği tespit edilememiştir.¹¹

Yusuf Ziya Yörükân, 1924-1926 yıllarında İlahiyat Fakültesi katipliği vazifesini yürütmüş;¹² 08 Ağustos 1926 tarihinde "Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri" dersi muallimliğine tayin edilmiştir.¹³ 1926-1927 ders döneminden itibaren, "Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri" dersini Muallim Yusuf Ziya (Yörükân) Bey, "Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası" dersini ise Muallim Halil Hâlid Bey¹⁴ vermektedir. 1931-1933 yılları arasında ise her iki dersin de Yörükân tarafından verildiği görülmektedir.¹⁵ "Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası" dersi, günümüzde ilahiyat fakültelerinde okutulan "İslâm Medeniyeti Tarihi" dersine karşılık gösterilmektedir.¹⁶

Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde "Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri" dersi, 4 sömestir ve haftada iki saat şeklinde verilmektedir.¹⁷ "Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri" dersinin içeriği şöyledir:

1926-1927: Mezhepler nasıl tedkik edilir? Asr-ı hâzırda mevcut İslâm mezheplerine umumi nazar. Bâbî Mezhebi, tarih-i tesis ve inkişafı, istihaleleri, Bâbilik ve Bahâflik, mezhep propogandaları, mezhebin bugünkü vaziyeti.

1927-1928: Bahailiğin tarihi, Bahau'llah'ın eserleri, Abdülbaha'nın eserleri, bu eserlere nazaran Bahailik ve Bahailiğin mahiyeti ve bugünkü şekli.

Yaz sömestri: Anadolu'da yaşayan itikadlar ve ibadetler hakkında müşahadeler, Anadolu'da gizli mezheplerden Tahtacılar, Kızılbaşlar, Anadolu ve Rumeli köylerindeki tesiri nokta-i nazarından.

¹⁰ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 113. Haftalık ders programında Pazar günü, saat: 09:00-10:00 aralığında yapılmaktadır (s. 114).

¹¹ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 109.

¹² 29 Mayıs 1924 – 30 Eylül 1926 tarihleri arasında. *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü : 1924-1989*, Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı, 1989, s. 66.

¹³ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 106 [atıf: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; BCA. No:30.11.1/26.28.1]. Burada Yörükân için "mülga Medrese-i Süleymaniye mezunlarından ve Kız Muallim Mektebi muallimlerinden" ifadesi kullanılmaktadır.

¹⁴ Halil Hâlid Bey (1869-1931) hakkında bkz. Mustafa Uzun, "Halil Hâlid Bey", *DİA*, XV, s. 313-316.

¹⁵ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 109.

¹⁶ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 125.

¹⁷ 1341-1342 (1925-1926) öğretim yılında, Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası dersi ile birleştirilen Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri dersi Pazar ve Çarşamba günleri ilk ders olarak 09:00-10:00 arası verilmektedir. Bir sonraki öğretim yılında iki dersin ayrıldığı görülmektedir. 1926-1927 yılı programına göre Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri dersi Cumartesi günü son ders olarak 15:00-16:00 arası ve Çarşamba günü ilk ders olarak 09:00-10:00 arası verilmektedir. 1927-1928 yılı programına göre Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri dersi pazartesi günü 13:40-14:35 arası ve Çarşamba günü ilk ders olarak 09:00-10:00 arası verilmektedir. 1930-1931 yılı programına göre Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri dersi Pazar günü 10:00-10:55 arası ve Çarşamba günü ilk ders olarak 9:00-10:00 arası verilmektedir. 1931-1932 ve 1932-1933 yılı programlarında ise Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri dersi Salı günü 13:45-14:45 arası ve Çarşamba günü ilk ders olarak 09:00-10:00 arası verilmektedir. Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 116-118.

1930-1931: Mezheplerin tedkikinde usul. Hâl-i hâzırda mevcut mezheplere umumi nazar.

1931-1932: Türkler arasında çıkan İslam mezhepleri, Safevî Şiiliği ve Kızılbaşlık.¹⁸

1933'te Dârülfünûn lağvedilince Yusuf Ziya Yörükân, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tedkikleri Enstitüsü'nde "Türk Dinleri ve Mezhepleri" dersi muallimliğine tayin edildi.

Dönemin *Talebe Rehberleri*'nde yer verilen ders içeriklerine bakıldığında, Kelam Tarihi dersinin içeriğinin de İslam Mezhepleri Tarihi dersinin konularıyla oldukça benzer oldukları görülmektedir: 1925-1926 ders döneminde Mu'tezile ve Şia; 1926-1927 ders döneminde Şia, Mürchie; 1927-1928 ders döneminde Hariciler, Mu'tezile; 1930-1931 yılında ise Mu'tezile, Cehmiye mezhepleri konu edilmiştir.¹⁹

II - Fakülte Dergisinde İslam Mezhepler Tarihi

Darulfunun İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda, Yörükân'ın yazdığı makalelerle birlikte, diğer hocalar tarafından da İslam Mezhepler Tarihinin konuları kapsamına girebilecek birçok makale neşredilmiştir.

İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda klasik dönem İslam Mezhepleri ile ilgili olan M. Şerafeddin Yaltkaya'nın "İslam'da İlk Fikrî Hareketler ve Dinî Mezhepler", "Kelam Savaşları", "Mu'tezile ve Husûn Kubuh", "Mu'tezile yahut Kaderiyye", "Kerrâmîler", "Fatmîler ve Hasan Sabbah", "Batnîlik Tarihi", "Nâsır-ı Hüsrev", "Karâmîta ve Sinan Reşidüddin", "İbn Tümerî" makaleleri ve Şemseddin Gönaltay'ın "Mütekellimîn ve Atom Nazariyyesi" makalesi yer almaktadır.

Yaşayan mezhepler hakkında ise Halil Halid'in "İsmailîler, Aga Han ve Hint Müslümanları"; Abdülkadir İnan'ın Semenov'dan tercüme ettiği "Pamir İsmailîleri Akâidine Dair" ve yine Semenov'dan tercüme ettiği "Küçük Asya Yezidîleri'nin Şeytana Tapmaları"; Şerafeddin Yaltkaya'nın "Yezidîler"; İzmirli İsmail Hakkı'nın "Dürzi Mezhebi" ve bir sonraki sayıda "Dürziler - 2" başlıklı makaleleri ilk bakışta göze çarpan çalışmalardır.²⁰

III- Yusuf Ziya Yörükân (Selanik 1887 – Ankara 1954)

A – Yörükân'ın Eğitim Hayatı

Yusuf Ziya Yörükân, 1303 (1887) yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Selanik'te Eski Saray müderrisi Yakub Efendi, annesi Zehra hanımdır. İlk tahsilini Selanik Selimiye Mektebi'nde yapmıştır. Mülkiye Rüşdiyesini bitirdikten sonra medreseye devam etti. Selanik Dârülmüallimîni'ne kaydolarak 13 Temmuz 1905'te, aliyülâla (pekiyi) derece ile şehadetnâme (diploma) aldı. Ayrıca İstanbul'da Fatih dersiamlarından Hüseyin Necmeddin Efendi'nin derslerine devamla 1910'da icâzetnâme aldı. Sahn Medresesi âlî kısmından mezun olduktan sonra, 13 Ağustos 1919'da Süleymaniye Mühassissîn Medresesi'ne kaydoldu ve Ekim 1922'de Kelam-Felsefe-Tasavvuf Şubesi'nden icâzetnâme aldı. 13 Ekim 1919'da İstanbul Darülfünûnu'nda Felsefe Şubesi'ne kaydoldu. 1 Temmuz 1923'ten itibaren kendisine dersiamlık maaşı bağlandı. Aynı tarihte Medresetü'l-Metehassisîn'de ruûs imtihanını verdi. Tez olarak *Şehabeddin Sühreverdî ve Felsefesi*'ni işledi.

¹⁸ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 130.

¹⁹ Zengin, *Medreseden Dârülfünûna*, s. 128.

²⁰ Makalelerin özetleri, bazı değerlendirmeler ve diğer detaylar için bkz. Aydın, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, s. 283-97.

B – Yörükan'ın Görevleri

Yörükan, ilk göreve 1910'da Selanik Sultanîsi Arabî Muallimi olarak başladı. Selanik (27 Ekim 1910-4 Mayıs 1912) ve Siroz (4 Mayıs 1912 – 19 Eylül 1912) Dârulmuallimîn'lerinde öğretmenlik yaptı. Gümüşhane tedrisat-ı ibtidaiyye müfettişliği (Haziran 1913 – 23 Ağustos 1915), Kadıköy (5 Eylül 1915 – 14 Nisan 1916) ve Haydarpaşa (14 Nisan 1916 – 30 Eylül 1916) Dâru'l-Eytam muallimliği; Sütlüce Hoca İshak Efendi ve Eyüp Reşadiye mekteplerinde Türkçe muallimliği yaptı (30 Ekim 1916-13 Kasım 1916).

Yörükan, Darulhilâfe Medresesi ihzarî ibtida-i hariç ve kısm-ı sânf bölümlerinde 14 Kasım 1916 – 10 Ocak 1924 tarihleri arasında Türkçe, imlâ, kıraat, kavâid ve hendese müderisliklerinde bulundu. Aynı dönemde, 20 Ekim 1917 – 15 Temmuz 1919 tarihleri arasında Sütlüce Hoca İshak Efendi Mektebi'nde riyaziye okuttu. 15 şubat 1924'te Sahn Medresesi felsefe-i cedide müderrisliğine tayin edildi.

Yörükan, 29 Mayıs 1924-30 Eylül 1926 tarihleri arasında Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Katipliği, 1 Ekim 1926 – 31 Temmuz 1933 tarihleri arasında aynı fakültede "Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri" dersi muallimliği yaptı. Bir yandan da Çapa Kız Muallim Mektebi'nde din dersleri okuttu (1926-1930).

"Dini İslah Beyannâmesi" diye bilinen teşebbüste (1928), Yörükan'ın da adı geçmektedir. Ancak Yörükan, sonraki yıllarda kendisiyle yapılan bir söyleşide, bu konuyla ilgili iddiaları reddetmektedir.²¹

Yörükan aynı zamanda Şehremini Halkevi'nin müdürlüğünü de yapmış ve burada kendisi birçok konferanslar vermiştir. Ayrıca dönemin önde gelen ilim adamlarına da konferanslar verdirmiştir. Yörükan'ın Gümüşsuyu'ndaki evi, bağ ve bahçeler içerisindeydi. Bu bağ ve bahçelerin meydana gelmesinde kendisi de emek vermiştir. Bu evde sık sık dönemin ilim adamlarını konuk ettiği gibi, konferans verenleri de yine burada ağırlamaktaydı.²²

Yörükan, 1933 yılında Dârülfünûn lağvedilince, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tedkikleri Enstitüsü'nde, Türk Dinleri ve Mezhepleri dersi muallimliğine tayin edildi ve 1936 yılına kadar burada görev yaptı.

Yörükan, 4 Ekim 1937-19 Ocak 1939 tarihleri arasında İstanbul Kız Lisesi'nde, 19 Ocak 1939-1 Ekim 1940 tarihleri arasında İnönü Lisesi'nde ve 1 Ekim 1940 – Nisan 1943 tarihleri arasında Vafa Lisesi'nde tarih öğretmeni olarak görev yaptı.

Yörükan, 27 Nisan 1943 tarih ve 17946 sayılı kararname ile Diyanet İşleri Başkanlığı Müşavere Heyeti Azalığına tayin edildi. Hilmi Ziya Ülken, onun Diyanet İşleri ikinci başkanlığı yaptığından söz etmekteyse²³ de bunu teyid edecek başka bir kayda rastlanmamıştır.

²¹ "Dini İslah Beyannamesi"nde imzası olduğu belirtilen isimlerden Prof. Yusuf Ziya Yörükan, *İslam Türk Ansiklopedisi Mecmuası*'nın 15 Haziran 1947 tarihli 73. sayısında "Dini İnkılap ve İslahat Hakkında" başlıklı söyleşide: "yalnız benim değil hiçbir arkadaşımın da imzası yoktur..." demektedir (s. 9-10).

²² Turhan Yörükan, "Giriş" [Yusuf Ziya Yörükan, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, 2. bs., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.], s. 6. Bu ev, bağ ve çevresiyle ilgili ve Yusuf Ziya Yörükan'ın o dönemki hayatı ve değişik kesimlerden insanlarla ilişkilerine dair ilginç detayları içeren Turhan Yörükan'ın hatıraları için bkz. "Hatırladığım ve Hatırlamak İstemediğim Gümüşsuyu", *Türk Yurdu*, Yıl: 2003, Cilt: 23, Sayı: 195, Ankara, 2003, s. 21-29.

²³ Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Ayetlerle İslam Esasları*, yay. haz. Turhan Yörükan, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998, (H. Z. Ülken, "Eser Hakkında"), s. 6.

Yörükân, 27 Ekim 1949'da yeni açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi profesörlüğüne atandı.

Yusuf Ziya Yörükân 05 Haziran 1954 tarihinde Ankara'da vefat etti.²⁴

C – Yörükân'ın Eserleri

Yörükân ve H. Ziya Ülken, Darülfünûn'da felsefe talebesi oldukları dönemde, 1923'de Mihrab adlı mecmuayı çıkarmaktaydılar.²⁵ Ayrıca yine Yörükân'ın çıkardığı Kutlu Bilgi dergisi, "aylık ilmî, dinî ve ahlâkî dergi" logosunu taşımaktaydı. İlk sayısı Ağustos 1944'te çıkan derginin son sayısı olan dokuzuncu sayısı Mayıs 1945'te yayımlanmıştır.²⁶

Yörükân, öğretmenlik yaptığı yıllarda, öğretmen okullarında okutulmak üzere *Dinimiz, Peygamberimiz, İman ve İbadet ve İslam Dini* isimleriyle kitaplar yazmıştır.²⁷

Yörükân, *İslam Dini ve Mezhepleri Tarihi* isimli bir seri eser telif etmeyi planlamıştır. Bu plana göre, dört eser telif edilecek; birincisinde Müslümanlığın kuruluşu, Hz. Muhammed ve Ashab dönemi; ikincisinde Hz. Ali devrinden başlayarak kelâm tarihi; üçüncüsünde yine Hz. Ali devrinde ortaya çıkmaya başlayan mezhepler; dördüncüsünde ise Sufilik, tarikatçılık ve Alevilik tarihi ile Türkler arasında görülen mezheplerin menşe ve mahiyetleri incelenecektir. Ancak bu planı tam olarak gerçekleştirememiş; sadece birinci cildi, vefatından sonra yayınlanabilmiştir.²⁸ Esasen diğer ciltlerde ele almayı planladığı konuların çoğu da muhtelif yazılarında ele alınmıştır.

Yörükân'ın Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi'nde "Hâl-i Hâzırda İslam Mezhepleri" ve "Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası" dersleri verdiği yıllarda yazdığı makaleler, daha çok Aleviler ve Tahtacılar ile ilgilidir.²⁹ Ayrıca İlahiyat Fakültesi derslerinin içerikleri ile ilgili verilen bilgilerden de anlaşıldığı gibi, bu derslerde, mezheplerin tedkiki konu edilmiş, Yörükân da bu dönemde eş-Şehristânî üzerinden Mezhepler Tarihinin klasik kaynaklarını kritik etmiş ve sonunda "mezheplerin tedkikinde usul" konusunu ele almıştır.³⁰ Yörükân'ın daha önce Sahn Kısım-ı Âlîsi ile Medresetü'l-Mütehassısîn'de görev yaptığı dönemde "Mezheplerin Tedkikinde

²⁴ *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü: 1924-1989*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1989, s. 66; Ayrıca Hilmi Ziya Ülken, "Yusuf Ziya Yörükân", *Yeni Sabah Gazetesi*, 14 Temmuz 1954, s. 2; Ülken, "Yusuf Ziya Yörükân", (*Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, sayı: I-II, Ankara, 1954, s. 89-91; Hamit Er, *İstanbul Dârülfünûnu İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları*, İstanbul, 1993, s. 190-2; Murat Memiş, *Yusuf Ziya Yörükân'ın Kelam Alanındaki Çalışmaları* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir, 1999, s. 5-7.

²⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, (H. Z. Ülken, "Eser Hakkında"), s. 6 ve ilgili dipnot. Yörükân'ın bu dergide yayınladığı makaleleri ve özetleri için bkz. Ayşe Ercan, *Mihrâb Mecmuasının Türk Basın Tarihindeki Yeri ve Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basın Yayın Yüksek Okulu Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü, İstanbul, 1990, s. 50-55.

²⁶ İlyas Üzümlü, "Kutlu Bilgi", *DİA*, XXVI, s. 492.

²⁷ *Müslümanlık*, (Turhan Yörükân, "Yayımlayanın Önsüzü"), s. XV, (H.Z. Ülken, "Eser Hakkında"), s. 6.

²⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Dini Tarihi* (İslam Dini ve Mezhepleri Tarihi 1), yay. haz. Türkan Turgut, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001 (bkz. "Önsöz", XVII).

²⁹ Gerek *Hayat Mecmuası*'nda, gerekse Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde Aleviler ve Tahtacılar ile ilgili yazdığı makaleleri Turhan Yörükân tarafından, baş tarafında künyeleri ile daha önceki yayımlandıkları yerlere işaret edilerek, bir arada yayımlanmıştır. Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, 2. bs., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

³⁰ *Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde Şehristânî hakkında yazdığı makaleler, Murat Memiş tarafından, baş tarafında künyeleri ile daha önce yayımlandıkları yerlere işaret edilerek, bir arada yayımlanmıştır. Yusuf Ziya Yörükân, *Ebu'l-Feth Şehristânî: Milîl ve Nihal Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Mezheplerin Tedkikinde Usûl*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Usul” konusunu ele alan hacimli bir yazı yazdığı, ancak yayımlama imkânı bulamadığı da bilinmektedir.³¹

Yörükân, Atatürk’ün emriyle, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri* ve *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri*³² adıyla iki ciltlik bir eser yazmış ve 1932 yılında tamamlayarak Dolmabahçe Sarayı’nda Atatürk’e takdim etmiştir. Sonraki tarihlerde, onun bu kitaplarının asıl nüshalarına, bizzat müellifinin de talep etmesine rağmen ulaşılamamış; ancak bazı eksikleriyle birlikte, Latin harfleriyle daktilo edilmiş şekli günümüze intikal etmiş ve *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri* cildinin baş tarafı *Şamanizm* adıyla yayınlanmıştır.³³

Yörükân’ın Tahtacılar ile ilgili makalelerini *Yusuf Ziya Yörükân ve Tahtacılar* ismiyle yayına hazırlayan Mustafa Testereci: “Olanaklar elverirse, sayın hocamızın Atatürk’ün isteğiyle hazırladığı ve yıllarca üniversitede ders olarak okuttuğu *Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi* adlı eserini de yayınlamak düşüncesindeyim” diye yazmaktadır.³⁴ Ancak böyle bir yayından henüz haberdar değiliz. Yörükân’ın *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri* ismini taşıyan eserinin içeriğinin büyük kısmı, yayınlanan başka bir eseriyle ortaya konmuş durumdadır.³⁵

Yörükân, İlahiyat Fakültesi’nin kapatılmasından sonra, 1933-1936 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Tedkikleri Enstitüsü’nde “Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi” dersini okutmuştur. Yörükân, mezhepler tarihi ile ilgili çalışmalarıyla birlikte, bu alanla irtibatlı olan Kelâm ve İslam Tarihi disiplinleriyle de ilgilenmiştir. Bu çerçevede onun, özellikle de İslâmî dönem içindeki Türk tarihiyle meşgul olduğu bilinmektedir. Yörükân, Türk Tarih Kurumu’ndan gelen istek üzerine, Arap coğrafyacılarından seçtiği on eserden tercüme yapmıştır. 1935 yılında bu tercümeleri tamamlamış, ancak kaynakların nüshalarını karşılaştırmak gibi bazı çalışmalarına devam etmiştir. Onun bu çalışmaları ancak yakın bir tarihte basılabilmektedir.³⁶

Yörükân’ın, Diyanet müşavere heyeti azalığı ve 1949 yılında kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde “Mezhepler Tarihi” ve “Kelâm” dersleri hocalığı yaptığı

³¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*, s. 43, ilgili dipnot.

³² Kitabın içeriğinin fihristi için bkz. Turhan Yörükân, “Giriş” *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*, s. 9-11.

³³ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*, yay. haz. Turhan Yörükân, İstanbul: Ötüken yay. 2006. Kitabın içeriğinin oluşturulması hakkında detay için için Turhan Yörükân tarafından yazılan “Sunuş” a bakınız. s. 7-9.

³⁴ Mustafa Testereci, *Yusuf Ziya Yörükân ve Tahtacılar*, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 1998, (sunuş sayfası).

³⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıkta Dini Tefrika (İslam Tarihinde Ortaya Çıkmış Ayrılkçı Görüşler)*, yayına haz. Türkan Turgut / Turhan Yörükân, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009. Yayına hazırlayanlar "Açıklama ve Teşekkür" başlığı altında şunları kaydetmişlerdir: "Elimizde bulunan *Müslümanlıkta Dinî Tefrika* adını taşıyan ve taktır sonrasında teksir edilerek öğrencilere dağıtılmış bulunan ders notları... Hemen belirtelim ki bu ders notları, kendisinin Atatürk’ün isteği üzerine hazırladığı iki ciltlik yayınlanmamış eserinin ikinci cildini oluşturmakta olan *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri* (1932) adlı kitabında bulunan ve çoğunlukla Türk illerinde cereyan etmiş bulunan dini hareketlerin yeni baştan gözden geçirilmesi ve mezheplerin genel gidişi ilgili bazı yeni kısımların ilave edilmesiyle hazırlanmıştır." s. 8.

³⁶ Onun bu çalışmasının basılmış hali, yedi coğrafyacıdan tercümeleri ihtiva etmektedir. Detaylar için bkz. Yusuf Ziya Yörükân (derl. ve çev.), *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağda Türkler: Türklerin Yaşadığı ve Türklere Komşu Bölgeler*, yay. haz. Mehmet Şeker ve diğerleri, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004, s. 15-19 (“Eser Hakkında”).

dönemde ise, daha çok Ebû Hanife ve İmâm Matürîdî'nin itikadî görüşleriyle ilgilendiği anlaşılmaktadır.³⁷

D - Yörükan'ın Klasik Mezhepler Tarihi Kitapları Hakkındaki Görüşleri

Yörükan, *Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*'nda yazdığı Şehristânî hakkındaki makalelerinde,³⁸ klasik mezhepler tarihi eserleri ile ilgili önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. O, *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eserini değerlendirmeden önce, Şehristânî'nin içinde yetiştiği ilmî ortamı ve yararlandığı kaynakları tesbit için, ondan önce yazılmış olan eserlerin de değerlendirilmesi gereğini vurgulamıştır.³⁹

Yörükan, klasik mezhepler tarihi eserlerindeki bazı kayıtları değerlendirerek, verdiği örneklerle, bu eserlere olan güveni sarsacak bilgiler içerdiklerini ortaya koymaktadır.⁴⁰ Ona göre mezheplerin menşelerinde, çoğunlukla, siyasi bir ihtiras görüldüğü gibi, onları idâme ve sağlamlaştırmak için yazılan eserlerde de aynı gayeyi görmek kâbilirdir.⁴¹

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/936), *Makâlâtü'l-İslamiyyîn* isimli eserinin başında muhalif mezheplerin görüşlerini sadece nakletmekle iktifa etmeyi, aleyhlerine hüccet getirmemeyi esas edindiğini ifade etmiş ve bu fikrine tamamen sadık kalmıştır. Onun bu eserinin kıymetini artıran şeylerin birincisi budur. el-Eş'arî, her fırkanın fikirlerini, red ve iptale kalkışmadan beyan eder. Mezhepleri anlatırken her mezhep erbabının nerelerde ikâmet ettiklerini ve bunlardan hangilerinin kendi zamanında yaşamakta olduklarını söylemeye lüzum görmemiştir. Mezheplerin oluşum sebeplerini de izah etmemiş; yalnız vakaları kaydetmiş, izah etmemiştir. Onun bu eseri, o zamanın mezheplerini tedkik ihtiyacı ile yazılmış en iyi ve en güvenilir eserdir.⁴²

Ebû Reyhân Bîrûnî (ö. 430/1038) de Hindistan'daki dinler, fikir ve âdetler, merasim ve ibadetler hakkında yazdığı *Kitâb fî Tahkîk mâ lil Hind*'de tarafsız kalıp sadece gözlemlerine yer vereceğini ifade edip eserini bu usluba riayet ederek yazmıştır. Bîrûnî, bu eserde müşahede usullerine önem vermiştir. Bu eser, gerçi tamamiyle mezhepler ve dinler tarihi ile ilgili olarak yazılmış değildir. Bîrûnî, Hintliler arasında yaşamış; âlimlerinden talebe gibi ders alarak araştırmalarda bulunmuş ve gözlemlerini kaydetmiştir. Bu eserde, onun yaşadığı tarihlerde, Hintliler'in ictimâî durumlarını, anane ve itikadlarını açıklanmış bir surette bulmak kâbilirdir. Gerçekte bir mezhep hakkıyla tedkik edilmek isteniyorsa, bu surette hareket etmek gerekir ve bu

³⁷ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde mezhepler tarihi hocalığı yaptığı yıllarda fakültenin dergisinde yazdığı makaleleri de, aralarda *Müslümanlıktan Sonra Türk Mezhepleri* isimli eserden alıntılar ve henüz yayınlanmamış Ebu Hanife'nin eserleri ve İmâm Mâtürîdî'ye nisbet edilen Tevhid Risalesi'nin tercümeleri ile birlikte, Turhan Yörükan tarafından derlenerek yeniden yayınlanmıştır. Yusuf Ziya Yörükan, *İslam Dini ve Mezhepleri Tarihi 2: İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler: İmam-ı Azam Ebu Hanife ve İmam Ebu Mansur-i Maturidi*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.

³⁸ Birinci makale, "Şehristânî" başlığıyla Darü'l-Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası'da (sayı 3, 1926, ss. 263-314) yayınlanmıştır. İkinci makale, "Şehristânî II" başlığıyla *Darü'l-Funun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*'da (sayı 5-6, 1927, ss. 187-277) yayınlanmıştır. Daha sonra bu makaleler Murat Memiş tarafından notlarla yeniden yayınlanmıştır. Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî: "Milel ve Nihal" Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Mezheplerin Tetkikinde Usul*, Ankara: Kültür Bakanlığı yay., 2002.

³⁹ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 81.

⁴⁰ Detaylar için bkz. Yörükan, "Mezheplere Dair Kitapların Tek Taraflılığı", : *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 58-61. krş. Yörükan, *Şehristani*, (Murat Memiş, "Kitap Hakkında", s. XI).

⁴¹ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 93.

⁴² Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 94, 102, 104, 105, 173.

surette hareket edildiği takdirde o mezhep müntesiplerinde mevcut itikadların izahı, sebepleri ve menşeinin keşfi kabil olur.⁴³

el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037-8) *el-Fark Beyne'l-Fırak*'ını yazma nedeni, yetmiş üç fırka hadisini açıklamak; maksadı ise, Fırka-i Nâciye ile sapık fırkaların farklarını göstermektir. O, bu eserinde, kendi zamanında yaşayan mezhepleri daha detaylı ele almış ve onlara daha açıktan hücum etmiştir. Mezhebi meydana getiren şeyin bir şahıs veya şahıslar olduğu temelinden hareket edildiği görülmektedir. Eserde her mezhebin menşei, kurulma şekli ve yayılmasının sebepleri gibi cihetlerin izahına teşebbüs edilmemiştir.⁴⁴

Ebu'l-Muzaffer Tâhir İsferyîni (ö. 471/1078) de *et-Tabsîr* için, "müfsid ve muhalif olanların hilelerinden halkı korumak için bu kitabı yazdım" demektedir. Onun bu eseri, el-Bağdâdî'nin *el-Fark* adlı eserine çok benzemektedir. O, fırkaların sayısının yetmiş üçe ulaşmasına özen göstermiştir. Onun fikirlerindeki taraftarlık lüzumundan fazladır. O, Mu'tezile hakkında çok amansız davranmıştır.⁴⁵

İbn Hazm (ö. 456/1064), mensubu olduğu Zâhirî mezhebini müdafaa için kaleme sarıldığını, eserinin birçok yerinde ifade etmektedir. İbn Hazm, mezheplerin ilmî meselelerden ve itikadlardan neşet ettiği kabulüyle *el-Fasl* adlı eserini oluşturmuştur. Mezhepleri yazarken evvela mezhep müntesiplerinin tutundukları umdeleri gösterir, sonra mezheplerin ne surette neşet ettiklerini izah eder. Mezhepleri, Ehl-i Sünnet'e yakınlık ve uzaklıklarına göre ele alır. Ona göre, Mürcie fırkalarının Ehl-i Sünnet'e en yakın olanı Ebû Hanife mezhebidir. İmam Eş'ari, Mürcie'nin Ehl-i Sünnet'e en uzak olanları arasında yer almaktadır. İbn Hazm, İmam Eş'arî'yi birçok cihetten tekfir eder. Bu kitabın mevzuu, mezheplerin tarihini yazmak değil, her mezhep erbabının itikad ettikleri fikirleri red ve bunun altında İbn Hazm'ın kendi mezhebi olan Zahirî mezhebinin müdafaasıdır.⁴⁶

Ebu Muhammed, *Kitâbu'l-Fırak* adlı eserinin yazılış amacını, "Her birinin akîdelerini, bazı kimseler bunların bid'atlerine aldanıp girmesinler, diye zikrediyorum" şeklinde açıklamaktadır. Yetmiş üç fırka hadisini kabul etmekte ve Ehl-i Sünnet itikadlarını müdafaa etme çabasına girmektedir. Bu eserin önemli bir özelliği de mezhep erbablarının nerelerde yaşadıklarına da değinmesidir.⁴⁷

Irakî ise, her fırkayı yazarken onların kime mensup olduklarını söyledikten sonra, bu fırkanın meselelerini anlatır, izah eder ve derhal cevap verir.⁴⁸

Şehristânî (ö. 548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*'i, okuyanların basiretli olmaları ve ibret almaları için yazdığını ifade etmekte ve Bağdâdî kadar ileri gitmese de zaman zaman muhaliflerin görüşleri hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Eş'arî'nin *Makâlât*'ı ile Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-Nihal*'i arasında birçok yönden benzerlik vardır. Her ikisinde de mezhepler hakkındaki izahat, kurucularının adıyla başlar. Onun mezhepleri tedkikte tuttuğu yol, bir mezhep müntesiplerinin sarıldığı ve kabul ettiği bütün eftar ve itikad silsilesini tasvir etmek değildir. Mezhepleri yalnız fikir cereyanları itibarıyla ilhak edilmesi icap eden büyük sistemlere irca ile onlardan temayüz ettiği hususiyetleri göstermek gayesini takip etmiştir. Onun bu eserine

⁴³ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 94-6, 115, 117.

⁴⁴ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 96, 105, 109.

⁴⁵ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 96, 109, 110.

⁴⁶ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 95, 97, 112, 113, 115.

⁴⁷ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 96, 120, 121.

⁴⁸ Yusuf Ziya Yörükan, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 96, 123.

şöhret kazandıran şey, mezhepler hakkındaki malumatın toplu halde bulunmasıdır. Şehristani, eserinin mukaddimesinde, her mezhebin lehinde veya aleyhinde söz söylemeyeceğini, sadece olduğu gibi göstereceğini ifade etmiş ve bu vaadine büyük ölçüde riayet etmiştir. Gerçi bazı görüşler için “bid’at” nitelmesi yapması veya bazı mezhep müntesipleri için “cahiller” gibi ifadeler kullanması bu duruma biraz ters gelecek örneklerdir. Şehristanî, yine mukaddimesinde ortaya koyduğu diğer bazı prensipleri ise uygulama imkanı bulamamıştır. Örneğin mezhep sayısını yetmiş üçten çok daha fazla vermiştir. İbn Teymiyye gibi bazı müelliflerin, Şehristanî’nin, eserini Şîa’nın hesabına gelecek şekilde taraf tutarak yazdığı iddiası, Yörükân’a göre lüzumsuz bir yorumdur. Şehristanî’nin de, Eşarî’nin de büyük bir başarıyla uyguladığı, tarafsızlık yolunu takip ettiği söylenebilir.⁴⁹

Klasik kitapların yazım tarihleri izlenerek, bir tekamül ve gelişmeden söz etmek mümkün değildir. Örnek olarak, daha eski tarihli olan Birûnî’nin ilmî usulü, İbn Hazm’dan daha kuvvetlidir. İbn Hazm ise Şehristanî’den eski olduğu halde daha ilmî bir usul takip etmiştir.⁵⁰

E - Yörükân’ın Mezheplerin Tedkikinde Tercih Ettiği Usul

Yörükân’ın İlahiyat Fakültesi’ndeki “Hâl-i Hâzırda İslâm Mezhepleri” dersi için hazırladığı anlaşılan ders notlarından bir kısmı, Şehristanî hakkındaki makaleleri ile birlikte yayınlanmıştır. “Mevzuumuz, asr-ı hâzırda İslam mezhepleridir” diye başlayan Yörükân, “bu mevzu, yeni bir tedkik sahası arz eder” diyerek bu önemli sahanın o güne kadar ihmal edilmişliğinden yakınmaktadır.⁵¹

Yörükân’a göre hicri altıncı asırdan sonra eskileri taklid ile yetinilmiş, yeni doğan mezheplerle ilgili ciddi kitaplar yazılmamıştır. Yazılan bazı eserler de ihtiyacı karşılayacak nitelikte değildir. “Bugün ise meselenin önemi idrak edilmiştir. İslam muhitinde yaşayan mezhepleri tedkik etmek, yalnız ilim yapmak, anlamak ve izah etmek ihtiyacından değil; bununla beraber bizzat hayatî fayda ve alakalarından dolayı tanışmak, anlamak ve fikrî münasebetler kurmak ihtiyacından dolayı da özel bir öneme sahiptir. Bu sebeple, İslam mezheplerine yeni bir araştırma sahası verilmiş ve (Darülfünûn İlahiyat) Fakültemizde bu ihtiyacı karşılamak üzere bir ders açılmıştır. Bu mevzuun şimdiye kadar hiç işlenmemiş olması, bizi büyük müşkilat içerisinde bırakmıştır. Kaynaklarımız, tasnif edilmiş eserler değil, doğrudan doğruya mezhep müntesiplerinin eserleridir.”⁵²

Yörükân’a göre Avrupa devletleri de, İslam milletleri üzerinde siyasî ve iktisadî emelleriyle, muhtelif İslam mezhepleri üzerinde tedkikler icra etmişler ve eserler yazmışlardır. Fakat bu eserler, İslam mezheplerini kendi nokta-i nazarlarından ve hususi emellerle tedkikten ibarettir. Mezhepleri heyet-i umumiyesi bir bütün teşkil edecek şekilde ve sırf ilmî mahiyette olmak üzere tedkik etmiş değillerdir.⁵³ Ayrıca siyasî maksat güden müsteşriklerin Ebû Hanife, Mâtürîdî, Fahreddin Râzî, İbn Teymiyye gibi büyükler üzerine hiçbir araştırma yapmayıp, daima sufiler ve tarikatler üzerinde durmaları dikkat çekmektedir.⁵⁴

⁴⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 95-6, 125, 166-8. Yörükân, Şehristanî hakkında yazdığı uzun makalesinde, günümüzde müntesipleri olan mezheplerle ilgili bölümlerin tercümelerini de yapmıştır (s. 127, 166).

⁵⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 97.

⁵¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 171, 173.

⁵² Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 174 ve 62. dipnot.

⁵³ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 174 ve 63. dipnot.

⁵⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, s. 161 ve 50. dipnot.

Yörükân, mezheplerin araştırılmasında, öncelikle uygulanabilecek muhtemel yöntemleri sayıp bunların eleştirisini yapmaktadır. Eski Yunan filozofları Sokrat ve Eflatun'dan başlayıp Descartes ve Bacon'a kadar birçok düşünürün görüşlerini ele alıp değerlendirmektedir. Yörükân, "mezheplerin tedkikinde en ziyade, ictimâî hadiselerin tetkiki için takip ettiği esaslar ile ilme yeni bir inkişaf veren Durkheim'ın usulünü esas ittihaz ederek yürüyeceğiz" demektedir.⁵⁵ Yörükân, "mezheplerin tedkikinde ve bir cemaatte müşahede edilen itikad ve amel tarzlarının izahında ictimaiyat usullerinin tatbikini zaruri görüyoruz"⁵⁶ deyerek bu usulün ismini "ictimaiyat usulleri" şeklinde ortaya koymaktadır. Bu dönemde "İctimai Usul-i Fıkıh", "İctimai İlm-i Kelam" gibi diğer ilim dallarında da sosyolojinin ilkelerinden yararlanmanın tartışıldığı bilinmektedir.⁵⁷

Yörükân'ın anlatımına göre, özetleyecek olursak, Durkheim'ın usulü, müşahede ile başlar. Müşahede edilen olaylar tespit edilince, sebepleri aranmaya başlanır ve bunun için de tecrübeler yapılır. Bu tecrübeler esnasında, kapsamın belli olması için, evvela mevzu tahdit ve tarif edilir. Bu tarif geçicidir ve elde edilen neticeler de farazidir. Bu faraziyeler muhtelif hadiselerde ve muhtelif cemiyetlerde yapılan tecrübeler ile mukayese edilir. Yapılan bu mukayeseler bizi bazı ilmî neticelere ulaştırır. Bu neticelere göre hadiseler tasnif edilir ve sonuç olarak izah gelir.⁵⁸

Bir mezhebin muhalifi veya müntesibi tarafından tedkik edilmesi, birçok karışıklıklara sebebiyet verir. Ayrıca bir mezhebin bir bütün olarak ele alınması gerekir; sadece, iyi veya kötü, bir yönü onun hakkında bir fikir veremez.⁵⁹ Herhangi bir mezhebi tedkike başladığında, önce zihinlerdeki önyargılardan kurtulunmalıdır.⁶⁰

Yörükân'ın ifadeleriyle ilim, yalnız bir oda içine kapanıp düşünmek, muhakemeler, nazariyeler yürütmekle vücuda gelemmez. Hakikate ulaşmak için, hakikat ve hayat sahasına nüfuz etmek ve manevî ilimler için, cemiyette yaşayan ruhu müşahede ve mutalaa etmek gerekir.⁶¹

Yörükân, İslam mezhepleri tarihi araştırmaları için önerdiği ictimaiyatçı yaklaşımı, bizzat kendisi uygulayarak hayata geçirmiştir. Döneminin oldukça zorlu şartlarına rağmen, Tahtacılar hakkında yazdığı yazılarını, bizzat yaptığı gözlemlerle desteklemiştir. Kapalı bir toplum özelliği gösteren ve yabancılarla iletişim konusunda sırta ve gizliliğe çok önem veren bu topluluğa ulaşmak için bazı kişilerin aracılığından istifade etmiştir. Bazı Alevî köylerine, Alevî dedesi sıfatıyla girdiği ve "dede geldi" diye adına kurban kesildiği anlaşılmaktadır.⁶² Bu araştırmalar sırasında dostluk kurduğu kimseler, onun Alevî dedesi olmadığını öğrendikten sonra da iyi

⁵⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 202.

⁵⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 209.

⁵⁷ Bu konuda genel bilgiler ve ilgili literatür için bkz. M. Sait Ozervarlı, "Son Donem Osmanlı Düşüncesinde Arayışlar: Mehmed Şerafeddin'in "İctimai İlm-i Kelam"ı", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sayı. 3, İstanbul, 1999, s. 157-170; Mustafa Bakırcı, "II. Meşrutiyet Dönemi Din Sosyolojisinin Önemli Bir Kaynağı: İslâm Mecmuası (1914-1918)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 17, Konya, 2004, ss. 177-210.

⁵⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 202-3.

⁵⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 203.

⁶⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 204.

⁶¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 205.

⁶² Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, s. 47-48, 106-107; Aydın, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, s. 266-7. Onun bu yönteminin özeti, Tahtacılar hakkında uygulaması ve bu uygulamanın başarısı gibi bazı konularda ve sosyoloji çevrelerinin kullandığı bazı yöntemler ile onun bu çabasının mukayeseleri için bkz. Turhan Yörükân'ın (*Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, s. 43 vd.) ilgili dipnottaki değerlendirmeleri.

ilişkilerini sürdürmüşler; bazıları Yörükân'ın ölümünden sonra yakınlarına başsağlığı dileklerini iletmışlerdir.⁶³

Yörükân, mezheplerin araştırılmasında, tarih araştırmalarında kullanılan yöntemlerin kısmen faydalı olabileceğini, ancak yeterli olamayacağını savunmaktadır. Ona göre, çoğunlukla tarihçiler tarafından kullanılan izah tarzı, bir cemiyetin muayyen bir devrini o devre has sebeplerle açıklar. Tarihî usul denilen bu usulden, mezheplerin tedkikinde istifade edilebilir. Şu kadar ki bu, her nevi hadiseyi tamamen izaha kafi gelmez. Örneğin Dürziler'in Hakim Biemrillah'ı ilah edinmelerini, sadece o devrin hadiseleriyle izah etmek yerine, Mısır'da insanların ilahlaştırılması kültürünün geçmişine de bakmak gerekecektir.⁶⁴

Yörükân'a göre, bir mezhebin tedkiki için onun muhtelif safhalarına mahiyetiyle münasip muhtelif usuller tatbik edilmelidir. Bunun için bir mezhebi temsil eden şahıslar ayrı, o mezhebe mensup olanlar ayrı ve o mezhebin tesirleri ayrı usullerle tetkik edilmelidir.⁶⁵

Yörükân'a göre mezhep tamamen hayatın içinde tetkik edilebilir. Tarih boyunca mezhepler incelenecek olursa, sadece fikir cereyanlarının etkili olmadığı görülecektir. Şiilerin İslam'dan olmayan ayinleri devam ettirmeleri, Türkiye'nin Maturidi mezhebinde olması, sadece fikir cereyanıyla açıklanamaz. İnsanların büyük bir çoğunluğu, fikirleri bir yana, Maturidi'nin kim olduğunu bile bilmemektedir. Bunların her biri memleket, istiklal, siyaset ve milliyet gibi muhtelif ictimâî endişelerin tecellileridir.⁶⁶

Mezhep cemiyetin manevi cephesidir. Onda siyasetin, ırkın, muhitin ve eski dinlerin tesiri vardır. Dinde bu derece hususiyet yoktur. Din daha umumdur; muhtelif cemiyetlere intibak ederken kazanmaya mecbur olduğu şekiller, mezhepleri vücuda getirir. Her kavim, bu mefkureyi kendi âdetleri ve tesirleri ile, hülâsa ictimâî hayatı ile uyumlu olarak yaşar. İslamiyetin ayrı ayrı kıtalara ilk yayılması anlarında, dini merasim ve itikadların derhal her muhitin icaplarına göre gelişmeler geçirmesinin sebebi budur. Necid'de Vahhabiliğin, İran'da Babilîğin ortaya çıkışlarını bu yönden düşünebiliriz.⁶⁷ Çölde sadelik, Selefîlik-Vahhabilik olmaktadır. İran'da ikide bir zuhur eden bâblar-mehdiler, oralarda ortaya çıkmazlar. Mısır'da Dürziler'in hükümdarı ilah benimsemeleri ile eski Firavun inancı da benzerlikler taşımaktadır.⁶⁸

Bir dinin esasları ne kadar açık ve sağlam olursa olsun, bir cemiyetten diğerine geçerken yeni muhitin bünyesine intibak eder; galip ve mağlup, farkında olmaksızın, birbirinden müteessir olur.⁶⁹

Bir mezhebin ve o mezhepteki müesseselerin menşesine çıkmak ve bilhassa bu müesseseleri teşkil eden basit unsurları meydana çıkarmak ve sonra tarih esnasında bunların gelişimini ve bu basit unsurlara yavaş yavaş eklenen diğer unsurları ayırmak gerekir.⁷⁰

Bu suretle yapılan tedkikler, bugün yaşamakta olan mezheplerde müşahedelere dayanan, tecrübe ve mukayese ile açıklanmış olduğu halde, bugün yaşamayan ve fakat anane ve

⁶³ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, s. 46 ilgili dipnot.

⁶⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 208-9.

⁶⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 196.

⁶⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 198.

⁶⁷ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 198-9.

⁶⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 201.

⁶⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 13.

⁷⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 216.

âdetlerinin büyük bir kısmı bugünlükere intikal etmiş olan eski mezheplerin de aynı ahval ile tedkiki zaruridir.⁷¹

F - Yörükân'ın Bazı Tespitleri

Yörükân'a göre, Allah'ın sıfatlarından kader meselesine, Kur'ân'ın mahlûk olup-olmaması tartışmasından Hz. Ali'nin vasî olması kabulüne kadar İslam toplumunda ayrılık sebepleri olan hususlar, İslam'dan önce İskenderiyye, Suriye ve Irak'ta ele alınmış konulardı. Eski fikirler yeni kisve altında kendini göstermektedir.⁷²

Yörükân'a göre, kadere iman, Ehl-i Sünnet'in mümeyyiz bir vasfı, ayırddedici mezhebî bir prensibidir;⁷³ Müslümanlığın ana akidelerinden değildir.⁷⁴ Ona göre din, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, peygamberlere indirilen kitaplara ve ahiret gününe inanma esasına dayanır. İslam dininin temelleri olan bu esaslara, "imanın rükünleri" denir.⁷⁵ Ayrıca Yörükân'ın başka yazılarında kadere iman konusunda farklı ifadeleri de yer almaktadır. Yörükân'a göre din bizi kadere inanmakla mükellef tutar, fakat aynı zamanda hürriyet, mesuliyet ve ihtiyara da yer verir.⁷⁶

Yörükân, Şîa'nın ortaya çıkışını, Abdullah İbn Sebe'in faaliyetlerine bağlamakta ve çıkarılan ayrılığı "Yahudiliğin intikamı" olarak değerlendirmektedir.⁷⁷ Ancak Yörükân'a göre, bütün bu hadiseler bir müfsidi menşe olarak göstermek doğru değildir. Zemin her bakımdan hazırlanmıştı.⁷⁸

Şîa'yı ilk defa bir mezhep haline getiren, İmam Zeyd ve oğlu Yahya'dır.⁷⁹

Yörükân'a göre Türkler'in yönetimi ele almalarından sonra farklı mezheplerin ortaya çıkışları azalmıştır. Artık Sünniliğin hakim duruma geldiği bir dönem gelmiştir. Onun "Türk Sünniliği" dediği Mâturidilik teşekkül etmiştir.⁸⁰

Yörükân, Şîa'nın Cafer-i Sadık'ın oğlu İsmail adına nisbetle İsmailiyye diye bilinen kolunun Bektaşilik ile ilgisini kurmaktadır. İsmail'in oğlu Muhammed sekizinci imamdır. Bektaşilik'te de kavukların sekiz dilimli olmasının, Hacı Bektaş Zaviyesi'nde binaların sekiz imam rumuzunu taşıyan tarzda yapılmasının sebebi budur. *Velâyetname*'de her fırsatta sekiz imamdan ve sekizinci imamın aşkından bahsedilmektedir. Bektaşiliğe oniki imam fikri Safeviler devrinden sonra girmiştir.⁸¹ Baba İshak ve Hacı Bektaş, Bâtınî dâîleridir.⁸²

⁷¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Ebü'l-Feth Şehristânî*, s. 220.

⁷² Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 14.

⁷³ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 31

⁷⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, s. 43, 59 ve 21. dipnot.

⁷⁵ Ayrıca Yörükân'a göre İslam ibadetleri, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve haccetmektir. İslam'ın buyrukları, yaşamak için çalışmak, ilim tahsil etmek, iyi ahlak ile bezenmek, haramdan sakınmak ve vatani savunmaktır. *Müslümanlık*, s. 9, 41, 43 krş. *İslam Dini Tarihi*, s. 529.

⁷⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, s. 62 (ilgili dipnotta Kutlu Bilgi Dergisi'nden naklen). Ayrıca Yörükân'a göre "Çalışma bizden, verme Allah'tan" sözü, kadere imanı tam manasıyla ifade eder. İnsanın gücü yettiği kadar çalıştıktan sonra birtakım hadiseler karşısında âciz kaldığı görülür, böyle hallerde ise kazaya iman insana huzur verir. *Müslümanlık*, s. 60.

⁷⁷ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıkta Dini Tefrika*, s. 12 vd., 23. krş. *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 18, 61.

⁷⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 63.

⁷⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 38.

⁸⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıkta Dini Tefrika*, s. 66.

⁸¹ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıkta Dini Tefrika*, s. 40, 108-9.

Yörükan, Batniliği üç devreye ayırmaktadır: Fatımî halifesi Müstansır öncesi ve sonrası, kadîm ve cedid diye ilk iki devreyi oluşturmaktadır. Yörükan, Alamut'un Moğollar tarafından yıkılmasından sonrasına da "Batnilikte sonuncu devre" demektedir. Ona göre bu devreye "Türk Batniliği" veya "Anadolu Aleviliği" adı verilebilir. Bu, Alamut'un yıkılmasıyla kaçarak Anadolu'ya sığınan Batniler tarafından Türkler -çoğunlukla da Türkmenler- arasında faaliyete geçilmesiyle başlayan harekettir. Bu hareketin başladığı tarihlerden sonra mezheplere ve İslam fırkalarına dair yeni eserler yazılmadığı için, Anadolu Türk Batniliği veya Alevilik, tarih sahifeleri ve ilim sahası için karanlıkta kalmıştır.⁸³ Bununla birlikte, Yörükan'a göre, İsmailî adı altında Suriye Araplarındaki ve Hindistan'daki Alevilik, benimsenen görüşler bakımından Türk Aleviliğinden farklıdır.⁸⁴ Ayrıca Yörükan'a göre Aleviler, oniki imamın isimlerini ve bir dereceye kadar menkabelerini de bilirler. Mezhepleri de Caferî mezhebidir. Ancak bu mezhebin ne olduğu, itikadlarının neleri içerdiği hakkında bilgileri yoktur.⁸⁵ Anadolu Aleviliğinin İran'daki Şiilikten ibaret olduğu hakkında bir zan vardır. Oniki imam meselesi, Âl-i abâ muhabbeti, bunların İsnâ-âşerîlerden veya Caferîlerden oldukları fikrini vermiştir. Fakat bu zannın hakikatle bir münasebeti yoktur.⁸⁶ Tahtacılar, İmam Cafer'i (ö. 148/765) Peygamber zamanında yaşamış biri, Şah İsmail'i (ö. 930/1534) de Cafer-i Sadık'ın oğlu bilmekte, Nasîr-ı Tusî'yi [Nasîruddîn et-Tusî (ö. 672/1274)] de Cafer-i Sadık'ın talebesi saymaktadır.⁸⁷

Yörükan'ın Aleviler hakkında yaptığı detaylı araştırmalarında dikkat çekici tespitleri vardır. Eski Türklerde oymak beyleri aynı zamanda dinî reis idiler. Alevilerde bu aynen devam etmiştir. Alevilerdeki dedeler, ocaklılar, eski oymak beyleridir.⁸⁸ Ayrıca Yörükan'a göre, "cem kelimesi, tamamiyle Türkçe ve hâlis rakı manasındadır." Yörükan, bu isimle bilinen ve icra olunan cem âyini de aynı anlamda bir terkible manalandırmaktadır.⁸⁹

Yörükan, Şamanlık'ta ibadet ve merasimlerin Türkçe olduğunu ifade ettikten sonra, Alevilik ile Şamanlık arasında bu yönden irtibat kurmaktadır. Ona göre Aleviliğin ve Kızılbaşlığın millî bir Türk tarikatı veya mezhebi olarak telakki edilmesinin sebebi, Alevilikteki bütün ayinlerin ve duaların Türkçe olmasıdır. Yörükan'a göre, bir millete yabancı bir lisan ile ibadet mecburiyeti marazî bir şeydir. Manasını anlamadığı kelimeler ile tahassüslerini ifade zarureti kadar manasız bir şey olamaz. Hoca ve âlimlerin kendi sultanlarını idame ettirmek gayretiyle Müslümanlığı millileştirmeye matuf ihtiyaca karşı durmaları, farkında olmayarak şiddetle aleyhlerine olmuştur. Müslümanlığın Türklerde âriyet (iğreti) bir elbise olarak kalmasına sebep olmuştur. Buna mukabil Alevilik, tamamen Türklük ile kaynaşmış ve hatta bu mezhep Arnavutlara geçerken Türkçe duaları, ayinleri ve nefesleri ile beraber geçmiştir.⁹⁰ Aynı konuyla ilgili olarak ezan hakkında da Yörükan, "ezanın Türkçe okunması Türk camiası için daha uygun" diye yazmaktadır.⁹¹ Benzer şekilde, hutbe de değerlendirilmektedir. Hutbeyi dikkatle dinlemek cumanın şartıdır. Bu sebeple hutbenin cemaatin anlayacağı dilde verilmesi zaruridir. Aksi

⁸² Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlıkta Dini Tefrika*, s. 118.

⁸³ Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlıkta Dini Tefrika*, s. 125.

⁸⁴ Yusuf Ziya Yörükan, *Şamanizm*, s. 110.

⁸⁵ Yusuf Ziya Yörükan, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 116.

⁸⁶ Yusuf Ziya Yörükan, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 447.

⁸⁷ Yusuf Ziya Yörükan, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 248.

⁸⁸ Yusuf Ziya Yörükan, *Şamanizm*, s. 89.

⁸⁹ Yusuf Ziya Yörükan, *Şamanizm*, s. 91 ve 7. dipnot.

⁹⁰ Yusuf Ziya Yörükan, *Şamanizm*, s. 83-4 krş. *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, s. 13 dipnot.

⁹¹ Yusuf Ziya Yörükan, *Müslümanlık*, s. 84 ilgili dipnot.

taktirde hutbe yerini bulmaz.⁹² Buğara fethedildiği zaman Kuteybe, Türkçe namaz kıldırmıştır.⁹³ Ebû Hanife, tekbinin, mazeretsiz, Farsça veya Türkçe anlamıyla söylenmesine cevaz vermiştir. Namaz dualarının, ezanın ve ayetlerin Türkçe okunması caizdir.⁹⁴

Yörükân'a göre Bâtınî ve Alevî dâileri, müslümanlığı yaymamışlardır, hatta müslüman olmuş veya müslümanlığı yeni yeni kabul etmekte olan ülkelerde bir ikilik yaratarak ona kötülük etmişlerdir.⁹⁵ Mesela Sarı Saltuk hakkında bu manada ortaya atılan iddiaların tarihî hakikatle ilgisi yoktur. Yörükân'a göre, şeyhlerin irşad etmeleri, kendilerine mürid veya talib kazanmaları, ancak müslüman olmuş küteller arasında söz konusu olabilir. Din neşri ise, büsbütün ayrı bir iştir. Nitekim başlıca Türk kütelleri müslüman olmuş; Ahmed Yesevî'nin ve halifelerinin hareketleri ve menkabeleri, bunlar arasında yayılmaya, en az yüz sene sonra başlamıştır.⁹⁶ Ayrıca Yörükân'a göre tasavvuf, İslam'a Türkler ile girmiştir.⁹⁷

Yörükân'a göre, Vehhabiler, bazı esaslarda Selef'ten, bazı esaslarda Ahmed b. Hanbel'den, bazılarında da İbn Teymiyye'den ayrılmış; ve ayrıldıkları yerlerde ifrat ve taassub yolunu tutmuşlardır. Bundan dolayı Vehhabiliği, yeni bir mezhep olarak telakki etmek gerekir.⁹⁸

Mâturidî-Eş'arî karşılaştırmasında, Yörükân'a göre, Mâturidî, daha çok akli kullanmış, bununla birlikte Eş'arî'den daha çok Selef'in görüşlerine sadık kalmıştır. Ayrıca Yörükân, Eşâ'ira tabirinin hem Mâturidîleri, hem de Eşarileri kapsadığını ifade etmektedir. Eş'ariyye ifadesi ise, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin taraftarlarının yolunu göstermekte ve Mâturidî mukabili olarak kullanılmaktadır.⁹⁹ Yörükân'ın deyimiyle İran Selçukluları Eş'ariliği resmi mezhep edinmiş; Nizamiyye Medreseleri'nde bu mezhebin eserlerinin okutulması, mezhebin yaygınlaşmasına büyük katkı sağlamıştır. Yörükân, Selçuklular'da ve mezhebinin Mâturidilik olmasına rağmen Osmanlı'da, Eş'arîlerin eserlerinin medreselerde okunmaya devam edilmiş olmasını garip bulmaktadır.¹⁰⁰

Sonuç

Son olarak veya sonuç olarak, Yörükân'ın belki de bir temennisi sayılması gereken ifadelerini kaydedelim: Artık bu ilim ve medeniyet devrinde müslümanların mezhepleri kaldırmaları, tefrikalara kurban olmamaları lazımdır. Bunun yolu da Kur'ân-ı Kerim ayetlerindeki akidelerle yetinip¹⁰¹ mezhep güdücülerin fikirlerini bırakmaktır. Kur'ân, Müslümanların ittifakla kabul ettikleri şüphesiz bir kitaptır. Kur'ân'daki esaslara iman farz olduğuna göre, bu suretle Müslümanların birleşmesi hem mümkün hem de gereklidir.¹⁰²

⁹² Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, s. 86.

⁹³ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, s. 192.

⁹⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, s. 193.

⁹⁵ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, s. 471 ve dipnot.

⁹⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, s. 476 vd.

⁹⁷ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık*, s. 145.

⁹⁸ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 92.

⁹⁹ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 119 vd.

¹⁰⁰ Yusuf Ziya Yörükân, *İslam Akaid Sisteminde Gelişmeler*, s. 122, 172.

¹⁰¹ Yörükân, bu görüşünü pratiğe de dökmüş, sadece başlıklar eklemekle yetinerek, itikâdî konularla ilgili ayetleri bir araya getirerek yayınlamıştır. Önce Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan bu çalışma için bkz. *Müslümanlık*, s. 206 vd.; *İslam Dini Tarihi*, s. 509 vd.

¹⁰² *Müslümanlık*, s. 168.